

NAGY VERA

A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum néprajzi gyűjteményének története

A Tornyai János Múzeum 2005-ben ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Ebből az alkalomból a múzeum periodikájának (Múzeumi Műhely) harmadik köteteként jelent meg Dömötör János nyugalmazott múzeumigazgató *A Tornyai János Múzeum 100 éve* című könyve, amelyben a kezdetektől az évfordulóig átfogó képet nyújt az intézmény történetéről.

Ebben természetesen ismerteti a kiemelkedő jelentőségű néprajzi gyűjteményt, de a munka terjedelme és jellege nem tette lehetővé az anyag részletes bemutatását. Az itt közölt vázlatos történet alapul szolgálhat a későbbi múzeumtörténeti kutatásokhoz, amit indokol az a tény is, hogy a múzeum létrejöttét a néprajzi gyűjtemény alapozta meg.

A Hódmezővásárhelyen élő, s a népművészet értékei iránt fogékony művészek a 19. század végén vetették fel a múzeum alapításának gondolatát. Tornyai János – akitől az ötlet származott – már 1892-ben megjegyezte, hogy az Ótemplom festett kazettáit nem vitték volna el Budapestre, ha lett volna a városnak saját múzeuma. 1896-ban, az Agyagipari Tanműhely szervezése során újra fölmerült ennek szükségessége, de megvalósítására ekkor még senki nem tett lépéseket.

A múzeumalapítás eszméjének nagy lökést adott az 1904-es ipari és mezőgazdasági kiállítás, ahol Tornyai javaslatára „csevegőszobát” rendeztek be, mely a kiállítás művészeti és néprajzi részlegévé növekedett. A néprajzi tárgyak gyűjtését Tornyai útmutatása alapján jórészt Kiss Lajos (1881–1965), a későbbi jeles néprajzkutató végezte el. Ekkorra a városban élő művészek is rendelkeztek kisebb-nagyobb gyűjteménnyel, melyeket a kiállításra kölcsön adtak; így Tornyai 92 darab, Endre Béla 37 darab néprajzi tárgyat állított ki. Összesen 159-en adták be régi tárgyaikat. A kiállítás szaktanácsadójának a város Seemayer Vilibáldot, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya igazgatóját hívta meg, a rendezésben pedig Bátky Zsigmond, a múzeum Néprajzi Osztályának őre nyújtott segítséget.

A kiállítás sikere, az összegyűjtött tárgyak sokasága arra ösztönözte a szervezőket, hogy újra szorgalmazzák a múzeum megvalósításának gondolatát, melynek alapjául az itt összegyűjtött anyagot szánták. Ekkor már a városi tanács is támogatta az ötletet. A szervezők szerették volna, ha a kiállításra beadott tárgyak tulajdonosai átengedik „kincseiket” a múzeum gyűjteményének megalapozására, ezt azonban mindössze heten tették meg. Kiss Lajos ezt követően fogott hozzá ahhoz a gyűjtéshez, amely megalapozta a múzeum anyagát és a néprajzi gyűjteménynek ma is kiemelkedő részét képezi.

A múzeum alapításának pontos ideje 1905. február 15. volt. A gyűjteménynek azonban végleges helyet nem biztosított a város. Először a Serház Tornyai által használt helyiségébe, majd a főispáni lakás üresen álló szobáiba került.

Kiss Lajos színészi tehetségét is latba vetve, olvasóköri előadások keretében próbálta megnyerni a közönséget a múzeum ügyének, a gyűjtemény gyarapítására. Ennek eredményeképpen 1906-ban hatszáz tárggyal gazdagodott a néprajzi anyag. Tornyai 252 darabos gyűjteményének felajánlásával járult hozzá az anyag szaporodásához.

1907 nyarán Kiss Lajosnak alkalma nyílt Budapesten néhány hétig a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya gyűjteményét tanulmányozni és Györffy István mellett ennek elrendezésében is segített. Ez a szakmai gyakorlat muzeológiai ismereteit jelentősen bővítette.

1907-ben a város kibérelte a Zrínyi utcai Pokomándy-ház három szobáját múzeum céljaira. Itt rendezte meg Kiss Lajos az első néprajzi kiállítást, amely október 20-án nyílt meg. Nem sokáig örülhetett azonban neki a város közönsége, mert a házat eladták, s így 1908 tavaszától a múzeum sorsa az állandó költözködés lett.

Kiss Lajos 1908-ig ellenszolgáltatás nélkül végezte múzeumszervező tevékenységét, s ebben az évben először évi 400 korona fizetést állapított meg számára a város, ami azonban nem állt arányban a végzett munkával és a megélhetésre sem volt elegendő. Ügyszeretét azonban ez nem befolyásolta, ekkortájt kezdte el gyűjteni a vásárhelyi fazekasságra vonatkozó adatokat, melyeket feldolgozva, az 1910-es években, több részletben publikált, máig példamutató leírását adva az ország legnagyobb fazekasközpontjának. 1908-ban jelent meg első publikációja is, *A kenyérsütés Hódmezővásárhelyen* címmel. Ebben az évben a néprajzi gyűjtemény 1372 darabból állt.

1912-ig a gyűjtemény ötször költözött új helyre. Az érdektelenség és a megbecsülés hiánya a városvezetés részéről, arra késztette Kiss Lajost, hogy 1912-ben elfogadjon a nyíregyházi múzeum által felajánlott múzeumóri állást.

A város 1913-ban vásárolta meg államsegélyből az Imre József-féle házat. (Ma a múzeum Szántó Kovács János u. 16. szám alatti épülete.) Ebben az épületbe azonban a múzeum csak számos bérlő után, 1927-ben kapott végleges helyet.

1928. július 1-jén nyílt meg az új, állandó néprajzi kiállítás, rendszeres nyitvatartással. Ennek előzménye az volt, hogy Madarassy László, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának akkori igazgatója megtekintette a múzeumot és jelentésének hatására a minisztérium 1400 pengőt utalt ki a kiállítás költségeire. A kiállítást Cs. Sebestyén Károly a szegedi múzeum igazgatóhelyettese rendezte. A kiállított tárgyakat a gazdálkodás, halászat, kismesterségek témái köré csoportosította, kiemelkedő helyet szentelve a Vásárhelyen nagy jelentőségű fazekasság emlékének.

A mindaddig városi néprajzi múzeumként emlegetett intézmény Banner János ásatásai révén ettől az évtől bővült régészeti gyűjteménnyel. A képzőművészeti gyűjteményt pedig Tornyai János 1936-os adománya alapozta meg.

Kiss Lajos távozása után négy évtizeden át nem folyt rendszeres néprajzi gyűjtőmunka a múzeumban, s a gyűjteménynek sem volt szakértő gondozója.

1952-ben az orvos és népdalgyűjtő Péczely Attila (1897–1964) lett az ekkor már Tornyai János nevét viselő múzeum munkatársa. Korábban a szegedi múzeumban dolgozott néprajzkutatóként, s mindkét intézmény gazdag népdalgyűjtést őriz tőle. 1959-ig, nyugdíjazásáig 460 tárggyal gyarapította a vásárhelyi múzeum néprajzi gyűjteményét.

A múzeumi munka egyik fontos feladata a nyilvántartás. A Tornyai János Múzeum néprajzi gyűjteményének korszerű nyilvántartása az 1950-ben nyitott leltárkönyvvvel kezdődött el. Ennek tanulsága szerint az 1950 és 1953 között beletárolt tárgyak gyűjtői Kiss Lajos mellett Tornyai János és Péczely Attila voltak, de bekerült a múzeumba Wiener Tibor görögkeleti lelkész kerámiagyűjteményének egy része is.

A néprajzi anyag 1950-es rendezése Galyasi Miklós igazgató kezdeményezésére történt, aki a munka elvégzésére a Kossuth-díjas néprajztudós Kiss Lajost kérte fel, illetve kérte ki a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjából, arra hivatkozva, hogy az anyag nagy részét ő gyűjtötte föl és ő ismeri legjobban. Kiss Lajos szeptemberben kezdte meg ezt a munkát, szegedi és budapesti egyetemi hallgatók – Nyilassy Judit, Sergő Erzsébet és Császtvay István – segítségével. A néprajzi gyűjtemény ekkor körülbelül 3000 darabból állt.

Az '50-es évek második felében Péczely Attila mellett Kresz Mária gyűjtése gazdagította ezt az anyagot. Kresz Mária elsősorban a vásárhelyi fazekasság emlékeit kutatta, nemcsak tárgyakkal gyarapítva a vásárhelyi múzeum és a Néprajzi Múzeum anyagát, de jelentős tanulmányai is születtek e témakörben. (Pl. *Évszázados vásárhelyi cserépedények a Tornyai János Múzeum gyűjteményében*. Kiss Lajos emlékkönyv. Hódmezővásárhely, 1983. 295–316.)

1954. december 30-án nyílt meg az új állandó néprajzi kiállítás, amelyet 1974-ben bontottak le.

Az 1960-as, '70-es években módszeres gyűjtés nem folyt, a néprajzi gyűjteményben látványos gyarapodást egyedül a Juhász Antal által beletárolt Kopáncsi Tanyamúzeum berendezése jelentett.

1972-től 1980-ig Tóth Klára néprajzkutató-muzeológus gondozta a gyűjteményt. Ez alatt két kiállítóhellyel bővült a múzeum bemutatóinak sora; 1974 május 25-én megnyílt a Csúcsi Fazekasház, 1975 áprilisában pedig a Kopáncsi Tanyamúzeum, melynek avatásán Tálasi István, az ELTE Néprajz Tanszékének vezetője mondott beszédet.

A Kopáncsi Tanyamúzeum a város nagy kiterjedésű határában a 20. század elején élt középparasztságnak állít emléket, egy tipikus, 19. század végén épült tanyaépülettel, melléképületekkel, többségében eredeti berendezéssel, amely az 1920-as, 30-as évek állapotát tükrözi.

A Csúcsi Fazekasház Vékony Sándor fazekas lakóháza és műhelye volt, melyet első változatban Tóth Klára rendezett be, Vásárhely népművészetét reprezentáló tárgyakkal. Az épület 1983-as felújítása után a berendezés a 20. század elején e városrészben élt fazekasok szerényebb tárgyi kultúrával rendelkező környezetét igyekezett bemutatni.

A Kopáncsi Tanyamúzeum, a Csúcsi Fazekasház valamint az Erzsébeti úti Papi-féle szélmalom 2006 januárjában a múzeum kezeléséből a Hódmezővásárhelyi Önkormányzathoz került.

1980 novemberében Nagy Vera – e sorok írója – vette át a néprajzi gyűjtemény kezelését. Az anyag 1981-es revíziója után a gyűjtemény 5876 darabból állt. Első feladatai közé tartozott az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékpark egyes, Vásárhely határához kapcsolódó objektumainak berendezése és az ezekhez szükséges gyűjtés; így a pusztafeketehalmi olvasókör, a mátyáshalmi kovácsműhely és a halászkunyhó berendezése 1983-ban.

A Tornyai János Múzeum néprajzi gyűjteménye számos vidéki és külföldi kiállításhoz biztosított válogatási lehetőséget, önállóan, vagy a megye más múzeumaiban őrzött anyaggal együtt. Így *Csongrád megye népművészete* címmel jelentős vásárhelyi anyagot láthatott az érdeklődő közönség 1985-ben a lengyelországi Lodzban, a megye népi kerámiáját bemutató kiállítást pedig 1990-ben, Szófiában. A vidéki városok közül az elmúlt évtizedekben Csongrád, Makó, Marcali, Mezőtúr, Túrkeve adott otthont Vásárhely népművészetét bemutató anyagnak.

A múzeum néprajzi anyagából más kiállítóhelyeken is fellelhetők tárgyak, így a szegedi Móra Ferenc Múzeum állandó kiállításán, Vásárhelyen pedig az Árpád utcai tájház szabdkéményes konyhájában és katonaszobájában.

A Tornyai János Múzeumban 1990 óta látható kisebb, a város népművészetét bemutató kiállítás, amelyet azonban egyes években helyhiány miatt az Őszi Tárlat idejére le kellett bontani. A tárlat új helyre költözésével, a következő évek tervei között szerepelhet az új állandó néprajzi kiállítás megvalósítása.

A néprajzi anyag kapcsán meg kell említeni Plohn József fényképész századforduló környékén készült felvételeit, melyek 1635 darab üveglemez formájában kerültek a múzeum tulajdonába, 1952-ben. A néprajzi és várostörténet vonatkozású felvételek mellett kiemelkedő jelentőségű az a 154 darabos együttes, amely a 20. század elején még élő, vásárhelyi '48-as honvédek ábrázolja. Plohn József felvételeit több publikáció illusztrálására felhasználták a kutatók, az ország különböző pontján számos kiállításon láthatta a közönség és eljutottak külföldre is. (Párizs, Bologna, Zenta.) Kiss Lajos születésének századik évfordulójára ezekből a felvételekből rendezett kiállítást a Tornyai János Múzeum *Vásárhelyi népélet* címmel.

A néprajzi gyűjteményen belül az utóbbi évtizedekben a textilgyűjtemény növekedett legnagyobb mértékben Nagy Vera textiliparra, ezen belül is főként a takácsmesterségre vonatkozó kutatásai nyomán. 2005-ben a gyűjtemény 8757 darabra növekedett. Az anyag százalékos megoszlását illetően legnagyobb arányban a cserépedények fordulnak elő, 30%-ot téve ki. A textilgyűjtemény 18%, a gazdasági eszközök 16%, a kismesterségek eszközei 12%, a háztartási eszközök 13%, a bútor 5% és 6% az egyéb tárgyak aránya.

A Tornyai János Múzeum nemcsak megyei viszonylatban őriz gazdag néprajzi anyagot, hanem országosan is kiemelkedő jelentőségű a város népművészetének három ágát – fazekasság, festett bútor, szőrhímzés – képviselő tárgyi emléktárhely. Korszerű tárolásuk és bemutatásuk sajnos mindeddig nem megoldott, de egyre sürgetőbb feladat.